

שיחה עם מרק סילברמן

"הילד הוא אדם, אך האדם אינו בהכרח טוב"

לקורצ'אק הייתה אישיות מורכבת שאי אפשר להעמידה על יסוד אחד. את השקפת עולמו החינוכית ביסס על התבוננויות ותובנות

יורם הרפז

"הוריי לא התייעצו אתי", אומר ד"ר מרק סילברמן (66) "וילדו אותי. אחר כך הם שוב לא התייעצו אתי, ובהיותי בן ארבע הם עקרו מניו יורק לדנוור. בהיותי בן שש, שוב מתוך התעלמות גמורה ממני, עקרו הוריי לרדאלאס, טקסס, שם העברתי את ילדותי המאוחרת ואת נעוריי". כנער יהודי הוא היה פעיל בתנועת יהודה הצעיר, ובדין התנועה נסע לישראל לברוק אפטרות ונשאר – על דעת עצמו. הוא נישא לישראלית ומגדל עמה שלושה בנים ושלושה נכדים. "בשנה הבאה אחגוג חמישים שנה לעלייתי ארצה".

לפני 17 שנה ביקשה ממנו הנהלת בית הספר לחינוך של האוניברסיטה העברית, שם הוא מרצה, להחליף את שמעון פרוס, שלימד קורס על יאנוש קורצ'אק ונפטר בפתאומיות במהלכו. "כך, לגמרי במקרה, ומקרה מצער,

בימים אלה ראו אור שני ספרים על יאנוש קורצ'אק. ספרו של משה שטר, "יאנוש קורצ'אק ויצחק קצנלסון: שני מחנכים בתהומות ההיסטוריה" (דור לדור, בית הספר לחינוך של אוניברסיטת תל אביב, 2012), וספרו של מרק סילברמן, "הילד הוא אדם: הגותו החינוכית של יאנוש קורצ'אק" (מופ"ת, 2012). **הד החינוך** מציין את האירוע במאמר של משה שטר ובשיחה עם מרק סילברמן

על זה: האם יש עוד מחנך שחינך ילדים כיצד למות? זמן קצר לפני הצעדה לרכבת שתיקה אותו, את הילדים ואת אנשי הצוות לטרבלניקה הוא מעלה עם הילדים מחזה של רבינדרנט טאגור, שמספר על הכנתו של ילד לקראת

צילום: רפי קוץ

מרק סילברמן

התכונה העיקרית של המחנך לפי קורצ'אק היא יכולת להתאפק, להצטמצם, לתת מקום לילד; לא להשליך עליו את החלומות, התשוקות והתסביכים שלו

מותו. ילדים משחקים במחזה שכל עניינו הוא קבלה נכונה של המוות. אתה מבין...?

אז ההתעקשות שלנו על הצלת הילדים היא כנראה ביטוי לאתוס הציוני: לא עוד כצאן לטבח; נקים צבא עם יחידות מובחרות ונגן על חיינו...

האתוס של קורצ'אק לא היה ציוני, אלא קרוב בהרבה לאתוס של אותם יהודים בעלי אמונה דתית עמוקה שהגיבו על ההתנהגות הנאצית הברוטלית בהתנגדות אתית-רוחנית לא אלימה. בהבדל מהתנגדותם של יהודים אקטיביסטים – קומוניסטים, בונדיסטים, ציונים

הגעתי לקורצ'אק". בימים אלה ראה אור ספרו "הילד הוא אדם: הגותו החינוכית של יאנוש קורצ'אק" (מכון מופ"ת, 2012).

מה דעתך על הטענה של משה שטר לפיה יאנוש קורצ'אק לא עשה ניסיון להציל ילדים מבית היתומים שלו משום ששקע בספרות של הסטואה והפנים את יחסה המשלים אל המוות? בהבדל מיצחק קצנלסון, שתגובתו על המאורעות של ימיו נעו מועם נורא לייאוש מוחלט, קורצ'אק – כך כותב שטר – הגיב בהשלמה סטואית. ייתכן שכמה ילדים היו ניצלים אם קורצ'אק היה מגיב אחרת.

קורצ'אק לא צעד עם הילדים למותם משום שהיה סטואיקן. בהשקפת עולמו היו יסודות סטואיים, ללא ספק, אך היא הייתה, כפי שהראיתי בספרי, מורכבת בהרבה. אין לצמצם את השקפת עולמו של קורצ'אק ליסוד הסטואי שבה בשום אופן. מכל מקום, לקורצ'אק היה נימוק מדוע אינו משחרר את הילדים מבית היתומים בתקווה שאחרים מהם יינצלו. הוא סבר שבגטו לא נותרו עוד אנשים מבוגרים שילדים יכולים להישען עליהם ולהיעזר בהם. כתנאי הגטו כולם הפכו לילדים – ילדים אומללים המנסים מתוך פניקה להציל את חייהם. כמציב כזה, הוא חשב, עדיף שהילדים יישארו יחד – עד המוות. ובכל מקרה, הסיכויים להינצל היו קלושים ביותר. הרי גם מורדי גטו ורשה לא קיוו להינצל בזכות המרד. הם רצו למות כראוי. השאלה הייתה איך למות ולא איך לחיות.

המורדים ביקשו למות במרד. קורצ'אק ביקש למות בדרך אחרת.

כן, כשקט, ללא פניקה. זה היה המרד שלו. זה מרד? הוא הרי הוביל את כולם למותם.

זה היה המרד. "כולם בשקט", שומרים על כבודם, על צלם אנוש. הרי הנאצים רצו להביא את היהודים למצב של בהמות, ליטול מהם את כבודם האנושי. קורצ'אק שמר על כבודם של הילדים בחייהם בבית היתומים כתנאי הגטו האיומים ובמותם – באותו מצעד ידוע.

אולי ידוע מדי. ייתכן שאלמלא אותו "מצעד ידוע", אנשים היו שמים לב יותר לתורתו של קורצ'אק ופחות לנסיבות מותו.

אין ספק שקורצ'אק מתקשר בתודעתם של אנשים רבים, אולי רובם, לסופו הדרמטי ופחות מדי להשקפתו הפדגוגית. אנשים רבים מסתפקים בנסיבות חייו של קורצ'אק ובעיקר בנסיבות מותו ואינם מעמיקים בכתיבו החינוכיים.

לפני שאבקש ממך לומר לנו משהו על כתביו החינוכיים, שאותם ניסית לארגן בספר שלך, נגיד עוד משהו על מותו: לא היה מנותק מהשקפתו החינוכית – סטואית או לא.

נכון. הוא חשב שלדעת לחיות זה גם לדעת למות; שהמוות זורם לתוך החיים ולהפך. הוא היה רליגיזוי מאוד ואף מיסטיקן. הוא חשב שיש משהו מעבר לחיים ולמוות, וחשב שאם למות – או למות כמו שצריך. חשוב

– שביקשה להרוג נאצים רבים ככל האפשר, קורצ'אק היהודי והלא יהודי – שהרי זהותו הייתה מורכבת ביותר – בחר בדרך אחרת. שתי צורות ההתנגדות הזאת לרוע הנאצי ראויות לרעתי להערכה עצומה; שתיהן נובעות מתודעה עמוקה של כבוד האדם.

אתה מכבד את הבחירה של קורצ'אק לצעוד עם הילדים בשורות מסודרות למותם.

כן, מאוד. לא צריך להפוך את הצעידה הזאת לגרנדיוזית, אבל אי אפשר לבטל אותה. היה בה משהו מרשים ביותר, מהירי ומעורר השתאות.

תגיד משהו על השקפתו של קורצ'אק. אתה ניסית לארגן את התוכנית "הבאוטיות" של קורצ'אק ולגלות בהן עמדה חינוכית מסודרת.

נכון, משום שקורצ'אק כתב בצורה של ניתוחי מקרה נכון (case studies) ותיאר אותם בצורה ספרותית. הוא התבונן במציאות כלשהי מחיי בית היתומים שלו או מהחיים בכלל, תיאר וניתח אותה ויצר תוכנות כלליות על החינוך והחיים. הוא סלד מכתבה תאורטית שיטתית וניסה ללכוד את החיים באמצעות רשימות על בסיס התבוננות.

מדוי נקודת המוצא שלו, האינטואיציה הבסיסית? נקודת המוצא שלו, על פי הניתוח שלי, היא שהילד הוא אדם. כך קראתי לספרי – "הילד הוא אדם"; והאדם הוא יצור גדל. בדומה לג'ון דריאי, קורצ'אק חשב שהתכונה המהותית ביותר של האדם היא היותו בגדילה, בצמיחה מתמדת. וכיוון שזו התכונה המהותית של האדם, אין הברדל מהותי בין אדם לילד לבין אדם מבוגר – רק זמן הגדילה מבחין ביניהם. למבוגר יש יתרון של זמן גדילה על פני הילד – לא יותר.

ומה תפקידו של החינוך?

לספק תנאים נאותים לגדילה, מרחב בטוח, תומך. בתנאים כאלה הילד יוכל לגלות למה הוא שואף ולכוון את עצמו.

כלומר חינוך עקף – יצירת תנאים לגדילה עצמית; לא חינוך ישיר שבו אומרים לילד מה טוב ורע, נכון ולא נכון, ומנסים לכפות עליו התנהגות בהתאם.

כן, קורצ'אק התעניין בעיקר בחינוך מוסרי, בחינוך האופי – וזה יכול לבוא רק מבפנים. חינוך מבחוץ, על ידי הטפה ותוכחה לא רק שאינו עובד, הוא מכשיל. אם אין רצון אמיתי מצד הילד להשתנות, אז אין סיכוי שישתנה. חינוך אמיתי יכול להצליח רק על ידי עבודה עצמית של המתחנך. המחנך צריך לבנות הקשרים שיניעו את המתחנך ויאפשרו לו לחנך את עצמו. חינוך במהותו הוא חינוך עצמי.

בעיקר כאשר מדובר על חינוך מוסרי.

קורצ'אק לא זלזל בחינוך קוגניטיבי, בחינוך לידע, אבל בשבילו חינוך הוא קודם כול חינוך מוסרי – לסייע לאדם להיות שוחר צדק ורודף שלום. ואת זה אפשר

לעשות רק בשיתוף המתחנך בתהליך החינוכי. הוא מזכיר את רוסו אך שונה ממנו מאוד.

הוא שונה מרוסו בכך שהתנאים שיצר אינם מניפולטיביים. בהבדל מרוסו, שרצה לביים את התנאים כך שהילד יחשוב שהוא פועל מתוך רצונו החופשי אך התנאים שהמחנך יצר הם שקובעים למעשה את רצונו, קורצ'אק יצר תנאים גלויים, מוכרים לכול, שאפשרו לילד להיות חופשי ואחראי למעשיו. הוא גם היה שונה מרוסו משום שלא חשב שהילד טוב ממהותו ורק החברה מקלקלת אותו. הילד הוא אדם, והאדם לא בהכרח טוב. קורצ'אק ראה את הילד על הדחפים הטובים והרעים שבו. הוא היה אידאליסט מציאותי. הטבע כפי שחווה והבין אותו מלמד שגדילה וצמיחה – שיפור העולם והשתפרות עצמית – היא אפשרות ממשית; אפשרות חלקית המוגבלת על ידי כליה ומוות, אך בכל זאת אפשרות שחובה לנסות לממש

קורצ'אק לא צעד עם הילדים למות משום שהיה סטואיקן. בהשקפת עולמו היו יסודות סטואיים, ללא ספק, אך היא הייתה מורכבת בהרבה. מכל מקום, לקורצ'אק היה נימוק מדוע אינו משחרר את הילדים מבית היתומים. הוא סבר שבגטו לא נותרו עוד אנשים מבוגרים שילדים יכולים להישען עליהם ולהיעזר בהם. בתנאי הגטו כולם הפכו לילדים – ילדים אומללים המנסים מתוך פניקה להציל את חייהם

אותה. אז היה בו הרבה אידאליזם, אבל מציאותי. ומה יחסו של קורצ'אק למחנך, כיצד הוא ראה אותו?

התכונה העיקרית של המחנך לפי קורצ'אק היא יכולת להתאפק, להצטמצם, לתת מקום לילד; לא להשליך עליו את החלומות, התשוקות והתסביכים שלו.

כל בתיבה על מישורו אחר היא גם בתיבה על עצמו, ודאי בתיבה על קורצ'אק. מה הביא אותך לקורצ'אק?

מה שהביא אותי לקורצ'אק הוא מה שקורצ'אק הביא לי. הוא לימד אותי להיות אב – אב טוב דיו. הוא נתן לי שפה שהייתה חסרה לי לאבהות לשלושת בניי; השקפת עולם הומניסטית בעלת גוון רליגיזם; וגם השקפת עולם חינוכית שעיקרה המצאת תנאים לגדילה של אנשים בכלל ואנשים צעירים בפרט.

עמותת המורים לקידום ההוראה והחינוך
מיסודה של הסתדרות המורים ע.ר.

י"ג-י"ד בתמוז תשע"ב, 3-4 ביולי, 2012 מלון דיז'י-אינטרקונטיננטל, תל אביב

ערב גאלה חגיגי בתיאטרון "הבימה" המחודש,
הכולל צפייה בהצגה **"שלמה המלך ושלמי הסנדלר"**

הפאנלים בהשתתפות בכירי המשק, בכירי מערכת החינוך,
אנשי רוח ואקדמיה ומקבלי ההחלטות במדינת ישראל

דיון בנושאי החינוך העומדים על סדר יומה
של מערכת החינוך כיום ובשנים הבאות

מהרו להירשם ולהבטיח את מקומכם!

ההרשמה **בעיצומה** פרטים והרשמה באתר: www.itu.org.il